

Miłoslawa Sieradzka, Małgorzata Milecka*

Ogrody klasztoru sióstr niepokalanek w Nowym Sączu

Convent gardens of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nowy Sącz

Klasztorne założenia ogrodowe stanowią liczną grupę obiektów spójnych zarówno pod względem użytkowania terenu, jak i kompozycji. Charakteryzują się najtrwalszą tradycją miejsca i najdłużej utrzymującymi się funkcjami, co czyni je niezwykle cennymi obiektami dokumentującymi historię i rozkwit sztuki ogrodowej [1].

Rola klasztorów w rozwoju wszystkich dziedzin życia od kultury, po rolnictwo i ogrodnictwo w Polsce i w całej Europie jest ogromna. A. Brückner, opisując znaczenie, jakie w kształtowaniu się kultury na ziemiach polskich odegrały zakony, podkreśla: [...] *byli znakomitymi gospodarzami, kultura krajowa wiele im zawdzięczała, szczególnie wyszła z ogrodów klasztornych uprawa wszelkich kwiatów, drzew owocowych szlachetniejszych i warzyw* [za: 2, s. 142]. Najstarsze ślady ogrodów ozdobnych w Polsce zachowały się przy klasztorach. Tam właśnie już od czasów średniowiecza grupowały się elity intelektualne i religijne. Zgromadzenia zakonne niosły także pomoc społeczeństwu poprzez opiekę medyczną i edukację. Dzięki zakonnikom powstało wiele ksiąg poświęconych dokumentowaniu gatunków roślin, popularyzacji rolnictwa, ogrodnictwa, a nawet sztuki ogrodowej. Im także zawdzięczamy doniosłe odkrycia naukowe w tej materii.

Wszystkie założone w przeszłości zespoły klasztorne ewoluowały z biegiem czasu, odpowiadając na zmieniające się potrzeby wspólnoty. Pod względem przestrzennym każdy z nich był rezultatem przekształceń uczynio-

Convent garden layouts constitute a large group of objects which are consistent, both in terms of function and composition. They are characterized by the most lasting tradition of the place and the most durable functions, which makes them highly valuable objects documenting history and development of garden art [1].

The role of religious orders in the development of all spheres of life such as culture, agriculture and horticulture in Poland and all over Europe is not to be underestimated. A. Brückner, referring to the role of convents and monasteries in the development of culture in the Polish lands, stresses that: [...] *they were excellent hosts, national culture owes them a lot, it was in convent and monastery gardens that cultivation of all flowers, noble fruit trees and vegetables originated* [from: 2, p. 142]. The oldest traces of ornamental gardens in Poland are preserved at monasteries and convents. Since mediaeval times, intellectual and religious elites found their place there. Religious communities also helped the society by providing healthcare and education. Monks and nuns created many books documenting species of plants, popularization of agriculture, horticulture or even garden art. Some momentous scientific discoveries in this matter were made by monks too.

All the convent and monastery layouts founded in the past evolved in the process of time, in response to changing community needs. In terms of space, each convent was a result of transformations that were made in order to adjust the whole structure to a given situation and requirements of the particular times. Nowadays, it is extremely important for these complexes to retain their authentic

* Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie/University of Life Sciences in Lublin.

Il. 1. Biały Klasztor. Na pierwszym planie brama główna w kamiennym murze otaczającym środkową część założenia i zasadzone przed nim kasztanowce (fot. M. Sieradzka)

Fig. 1. Biały Klasztor (White Convent). In the foreground the main gate in the stone wall surrounding the central part of the layout and plantings of chestnut trees in front of the wall (photo by M. Sieradzka)

nych w celu dostosowania całej struktury do określonej sytuacji i wymogów chwili. W dzisiejszych czasach niezwykle ważne jest, aby zespoły te zachowały autentyzm – także pod względem wpisania w krajobraz – dawnych kompozycji przestrzennych, ale również czytelności dawnych funkcji terenu. I tak w miejscach, gdzie niegdyś uprawiane były ogrody, winniśmy dążyć, by obszar przez nie zajmowany nie zatracił swego dawnego znaczenia (funkcjonalnego i symbolicznego) – by względnie wierne przeniosły w teraźniejszość i przyszłość tradycję, z której się wywodzą [3].

Ranga ogrodu w kulturze od wieków była doniosła. Niestety współcześnie jakby zapominamy o przesłaniu, jakie niesie ogród jako idea mikroświata, w którym człowiek może dokonywać kreacji – porządkować, urządzać, powoływać do życia lub też życie zamykać [por. 4, s. 146]. Już w średniowieczu ogród był ważnym symbolem – odwzorowaniem uporządkowanego przez Stwórcę świata – ponieważ ci, którzy go zakładali i zajmowali się nim, inspirowali się wierzeniami i wartościami chrześcijańskimi. W wiekach późniejszych postawa ta się utrzymała, choć stosownie do środków wyrazu właściwych dla kolejnych prądów sztuki była wyrażana poprzez coraz to inne narracje uwypuklające znaczenie ogrodu jako miejsca szczególnego, stanowiącego swoiste sacrum. Piękno jest sposobem, w jakim chrześcijanie oddają chwałę Bogu, tak więc tworzenie i utrzymanie ogrodu było uważane za akt modlitwy i wiary [5].

W takim właśnie kontekście należy postrzegać ogrody klasztorne, jakie od średniowiecza powstawały i ewoluowały na terenie całej Europy – niekiedy bezpowrotnie ginęły lub też w całkiem nowych formach się odradzały. Każdy ogród jest bowiem zjawiskiem efemerycznym, może być ważnym środkiem artystycznego wyrazu i swoim symbolem życia. Nie można jednak zapominać, że

character of old spatial compositions with regard to being blended in with the surrounding landscape and as a reminder of their old functions. So the places which used to be gardens ought to be preserved according to their historic significance (functional and symbolic) so that with relative fidelity they could transfer the tradition that they come from to the present and the future [3].

The status of the garden in culture has been of great significance for ages. Unfortunately, nowadays we seem to forget the message that is embodied in the garden as an idea of a micro-world in which man is able to create by organising, arranging, bringing to life or closing life [cf. 4, p. 146]. As early as in the Middle Ages the garden was an important symbol – an imitation of the world ordered by the Creator – because those who set it up and looked after it were inspired by Christian beliefs and values. This attitude could also be noticed in subsequent centuries, although depending on means of expression characteristic of successive art trends, it was conveyed by more and more various narrations that emphasised the meaning of the garden as a special place constituting a specific sacrum. For Christians, beauty is a means of glorifying God, hence garden creation and maintenance was considered to be an act of prayer and faith [5].

It is in this context that we must look at convent and monastery gardens – places that were created and evolved from mediaeval times all over Europe, at times irretrievably destroyed or sometimes reborn in completely new forms. Each garden is in fact an ephemeral phenomenon, it can be an important means of artistic expression and a specific symbol of life. We must bear in mind, however, that it was always a place where domesticated plants were cultivated, plants so needed in the life of a monastic or convent community. Conjunction of the aforementioned ideas and the purely utilitarian significance of the garden constitutes a key to understanding its role in the monastic life and this in turn is a basis for the proper execution of restoration works carried out on this group of objects.

This article presents a complex of gardens accompanying the convent of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nowy Sącz which was set up at the end of the 19th century, in the areas of the Franciscan Fathers estate which was founded by Saint Kinga of Poland (1234–1294) and ousted by Emperor Joseph II (1785). A short history of the complex is presented with an emphasis on the history of the formation of the garden composition followed by the main conservation issues, research on vegetation and garden composition and as a consequence a suggestion of the direction of restoration of the gardens so that, as we said in the beginning, they could transfer the most beautiful traditions of convent garden art into the future.

History of the foundation of gardens in Biały Klasztor

The congregation of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary was established in Rome in 1859 by Mother Józefa Karska and Mother Marcelina Darowska. The aim of the congregation – apart from serving God – was work for Poland, for its future

był od zawsze miejscem uprawy roślin użytkowych, tak potrzebnych w życiu wspólnoty zakonnej. Połączenie wyżej przytoczonych idei i czysto utylitarne znaczenia ogrodu jest kluczem do zrozumienia jego roli w życiu zgromadzenia, co z kolei stanowi podstawę do prawidłowego prowadzenia prac rewaloryzacyjnych tej grupy obiektów.

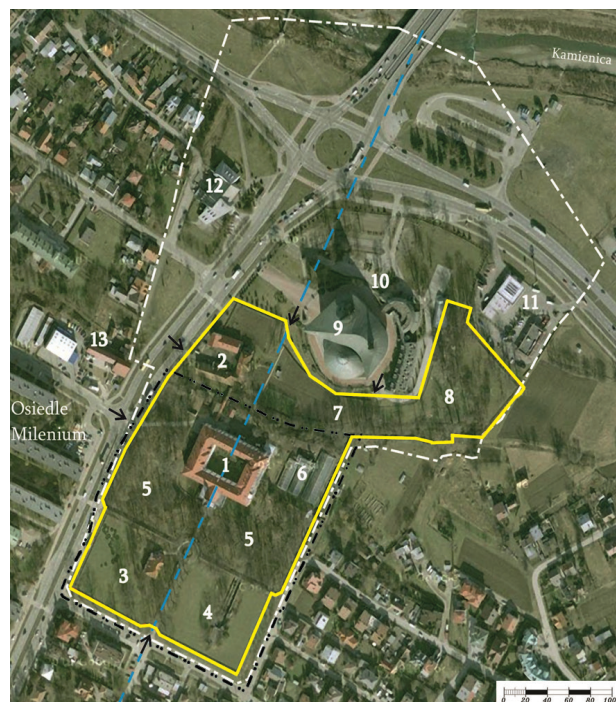
Niniejszy artykuł jest prezentacją zespołu ogrodów towarzyszących klasztorowi sióstr niepokalanek, który powstał pod koniec XIX w. w Nowym Sączu, na terenach dawnej posiadłości ojców franciszkanów, osadzonych w tym miejscu jeszcze przez św. Kingę (1234–1292), a wyrugowanych przez cesarza Józefa II (1785). Przedstawiono tu krótko dzieje zespołu z ukierunkowaniem na historię kształtowania kompozycji ogrodowej, następnie omówiono główne problemy konserwatorskie, badania szaty roślinnej i kompozycji ogrodowej, a w konsekwencji propozycję kierunku rewaloryzacji ogrodów, by zgodnie ze słowami zawartymi we wprowadzeniu, przenosiły one w przyszłość najpiękniejsze tradycje klasztornej sztuki ogrodowej.

Historia założenia ogrodów w Białym Klasztorze

Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny zawiązało się w Rzymie w roku 1859 pod przewodnictwem Matki Józefy Karskiej oraz Matki Marceliny Darowskiej. Celem powstania zgromadzenia – oprócz służby Bogu – była praca dla Polski, dla jej przyszłości, dla jej odrodzenia poprzez chrześcijańskie wychowanie kobiety do odpowiedzialności, wzmocnienia duchowego rodziny – w czasach zaborów i prześladowań polskości. W roku 1863 domem macierzystym zakonu stał się Jazłowiec w Galicji Wschodniej, gdzie wypracowany został model funkcjonowania wspólnoty i przygotowano ją do dzieła wychowawczego, które siostry rozpoczęły już we wrześniu tego samego roku. Z czasem, wraz ze zwiększającą się liczbą powołań, ale też uczennic, tworzono kolejne fundacje. Nowosądecka, nazywana Białym Klasztorze, powstała w latach 1894–1897 jako czwarta fundacja galicyjska tego zgromadzenia.

W roku 1894 Matka Marcelina, przełożona, zakupiła od władz Nowego Sącza posiadłość obejmującą: [...] *rolę kamienicę [żwirowisko nad rzeką Kamienicą], pastwisko, las, olszynę i wikliny, potok, realność zwaną Browarem, parcelę budowlaną, łąkę i drogi polne, staw, ogród z częścią Młynówki miejskiej przepływającą przez realność, bez ogrodu strzeleckiego. W sumie 17 morgów ziemi za 15 000 zł austriackich* [6]. Założenie klasztorne ulokowało się wtedy właściwie pod miastem, pośród otwartego krajobrazu pól uprawnych, przez który prowadziła droga polna na stację kolejową oraz druga droga do miasta. Obecnie obszar klasztoru położony jest w części wschodniej śródmieścia Nowego Sącza, otoczony przestrzenią zurbanizowaną, osiedlami jedno- i wielorodzinnymi, drogą szybkiego ruchu, całości dopełnia gmach nowego kościoła i jaskrawy budynek Mc'Donald'a (il. 2).

Matka Marcelina Darowska przeznaczyła Biały Klasztor na miejsce pracy wychowawczo-dydaktycznej zgromadzenia. Obok szkoły średniej z internatem aż do roku

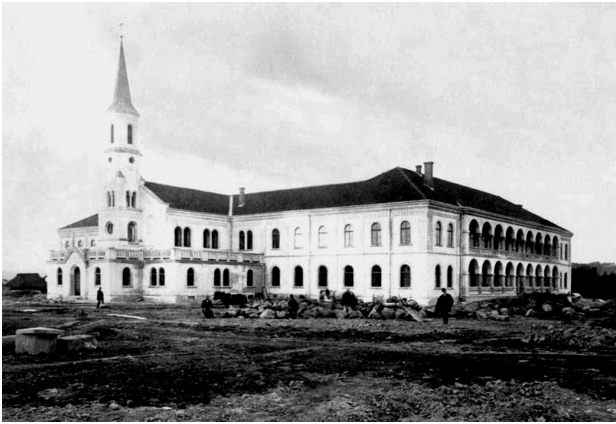

Il. 2. Teren klasztoru na tle współczesnego zagospodarowania.

Linia o największym zakresie jest granicą założenia pierwotnego, które swoim terytorium sięgało aż do rzeki Kamienicy. Linia o średnim zakresie pokazuje granicę współczesnego założenia, linia o najmniejszym zakresie to granica ścisłej ochrony konserwatorskiej; 1) budynek klasztoru, 2) zespół zabudowań gospodarczych, 3) budynek kapelanii, 4) grobowiec sióstr, 5) park otaczający klasztor w granicach kamiennego muru, 6) szklarnie, 7) łąka, 8) fragment niecki po zasypanym stawie, 9) kościół, 10) figura Matki Bożej stojąca w swoim pierwotnym miejscu (dawnym ogrodzie strzeleckim nabytym przez siostry), 11) McDonald's, 12) hotel, 13) budynek dawnego młyna pracującego nad Młynówką (na podstawie mapy pozyskanej z portalu MapsGoogle, <https://maps.google.pl/>, data dostępu: styczeń 2012)

Fig. 2. The convent grounds against the background of the current development. The line with the greatest range is the border of the original layout, which reached as far as to the Kamienica river. The medium range line shows the border of the contemporary layout while the smallest range line is the border of the strict conservation protection; 1) convent building, 2) farmhouses complex, 3) chaplain building, 4) sisters' tomb, 5) park around the convent within the stone wall borders, 6) glasshouses, 7) meadow, 8) fragment of the old pond basin, 9) church, 10) statue of Virgin Mary standing in its original place (in the former shooting garden that was purchased by the Sisters), 11) McDonald's, 12) hotel, 13) former mill building situated upon the Młynówka river (based on the map from the portal MapsGoogle, <https://maps.google.pl/>, accessed: January 2012)

and for its rebirth by educating women to be responsible Christian mothers and by providing spiritual support for families – at the time of the partitions and persecution of Polishness. In 1863 Jazłowiec in Eastern Galicia became the motherhouse of the order, where a model of the community functioning was prepared along with its educational tasks, which were commenced by the Sisters in September the same year. In the course of time successive foundations were set up along with the increasing number of vocations as well as students. The Nowy Sącz foundation, also called Biały Klasztor (White Convent) was established in the years 1894–1897 as the fourth Galician foundation of this congregation.

Il. 3. Klasztor w czasie budowy (1897)
(w zbiorach zgromadzenia w Nowym Sączu)

Fig. 3. Convent during construction works (1897)
(in congregation collections in Nowy Sącz)

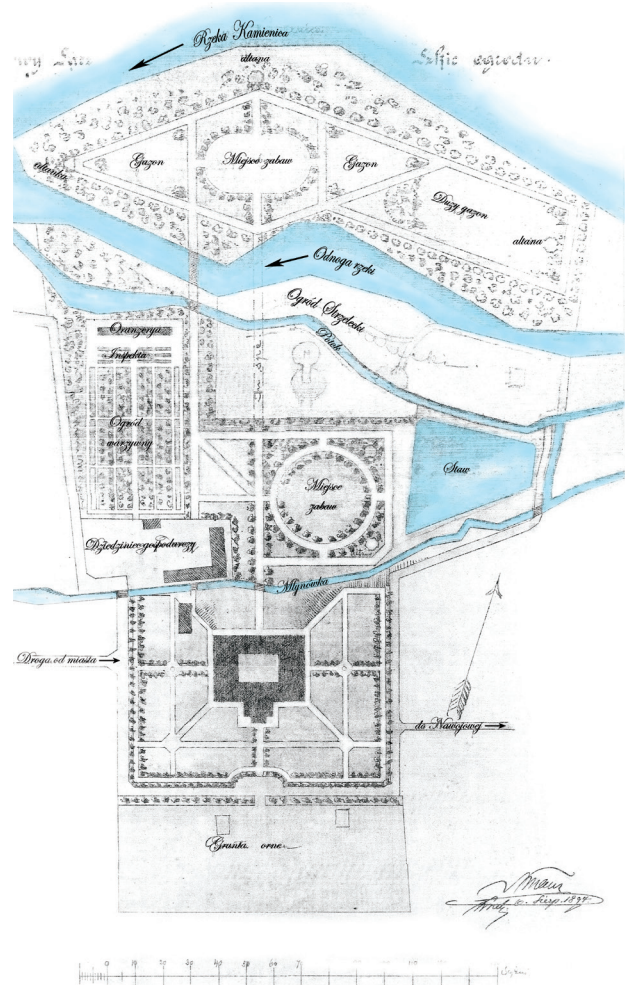
1933 istniała tu bardzo popularna, bezpłatna szkółka ludowo-podstawowa dla dzieci z okolicy, szczególnie z pobliskiej Kolonii Kolejowej. W roku szkolnym 1897/1898 w szkole średniej było zaledwie 16 uczennic (liczba ta jednak w miarę lat szybko wzrastała), natomiast w szkółce już w pierwszym roku jej funkcjonowania było aż 120 dzieci.

Od czasu powstania i poświęcenia domu praca apostołska zgromadzenia w Białym Klasztorze trwa nieprzerwanie. Siostry obecnie prowadzą w nim technikum gastronomiczno-hotelarskie, zasadniczą szkołę gastronomiczną, internat, przedszkole oraz ciastkarnię z małą kawiarenką w piwnicach.

Budynek klasztoru (il. 3) projektował Karol Knaus (1846–1904), znany architekt krakowski, konserwator i budowniczy wielu obiektów w Krakowie i Galicji (m.in. ratusza nowosądeckiego) [7]. Na prośbę Matki Marceliny stworzył również dwa plany ogrodu (pierwszy – o charakterze swobodnym nie został widocznie zaakceptowany, skoro powstał drugi plan – zrealizowany przynajmniej częściowo – il. 4) i w dotychczasowych opracowaniach konserwatorskich uznawany jest za twórcę założenia ogrodowego otaczającego klasztor.

Jednak podczas przeprowadzonej kwerendy archiwalnych okazało się, że Matka Marcelina zerwała współpracę z Karolem Knausem i zamówiła jeszcze jeden projekt, który wykonywał Pan Klus¹. W liście do Władysława Hallickiego (budowniczego klasztoru) z 20 sierpnia 1895 r. Matka Marcelina napisała, iż otrzymała nowy plan ogrodu wraz z kosztorysem: [...] *P. Klus przysłał mi plan i kosztorys ogrodu. Plan ładny – kosztorys wysoki: bo na*

¹ W dokumentach archiwalnych zgromadzenia ani razu nie wymieniono imienia Pana Klusa. Być może był to Ignacy Klus. Znalaziono wzmiankę o nim w książce *Wspomnienia ogrodnika* Edmunda Jankowskiego [8]. Autor opisuje go jako ogrodnika krakowskiego, instruktora praktycznych kursów ogrodnictwa, wykładowcę na Kursach Wieczorowych Ogrodnictwa prowadzonych przez Towarzystwo Ogrodnicze w Krakowie. W roku 1903 był członkiem zespołu ekspertów, który ułożył dobór owoców dla kilku stref Galicji.

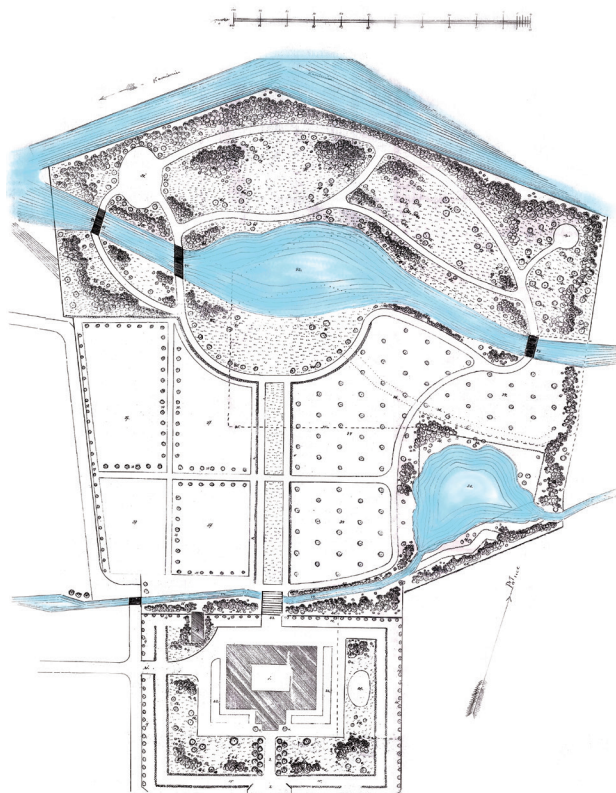

Il. 4. Plan ogrodu z 6 sierpnia 1894 r., wykonany przez architekta Karola Knausa (załącznik do *Ewidencji ogrodu* z roku 1980/1982, w zbiorach zgromadzenia w Nowym Sączu)

Fig. 4. Garden plan dated 6 August 1894, made by architect Karol Knaus (annex to *Garden Registry* of 1980/1982, in congregation collections in Nowy Sącz)

In 1894 Mother Marcelina, the Superior, from Nowy Sącz city authorities bought an estate that comprised [...] a gravel pit on the Kamienica river, a pasture, a forest, an alder forest with osier beds, a stream, a property called Browar, a construction plot, meadows and dirt roads, a pond, a garden with a part of city millrace (Młynówka) flowing through the estate, without a shooting garden. In total 17 morgas of land for 15 thousand Austrian zlotys [6]. In those times the convent layout was in fact located beyond the town, among the open landscape of farmlands, intersected by a dirt road leading to the railway station and another road to leading to town. At present the convent is situated in the eastern part of Nowy Sącz downtown and it is surrounded by urban areas, one- and multi-family estates, a dual carriageway, all topped by a new church building and a bright McDonald's building (Fig. 2).

Mother Marcelina Darowska designated Biały Klasztor to be a place for educational work of the congregation. Apart from the boarding high school, there was another school here which existed until 1933, namely a free folk-primary school for local children, especially from the

Il. 5. Domniemany plan ogrodu Klusa z sierpnia 1895 r. (w zbiorach zgromadzenia w Nowym Sączu)

Fig. 5. Alleged plan of Klus' garden from August 1895 (in congregation collections in Nowy Sącz)

6000 fl. [9]. Rzeczywiście w archiwum sióstr w Nowym Sączu odnaleziono jeszcze jeden plan ogrodu, niestety niepodpisany (il. 5). Ponieważ jednak podziałka skali została podana w sążniach (jednostce miary używanej w tym czasie w zaborze austriackim), wskazuje to na podobny czas powstania co powstanie planu Karola Knausa.

Sama Matka Marcelina przywiązywała dużą wagę do zagospodarowania ogrodów dla zgromadzenia i miała wizję jego kompozycji. W jednym z listów pisała: [...] *Niech Pan będzie łaskaw uprzedzi go [Klusa], że ja nie chcę nowożytnego, modnego ogrodu, pociętego w kwadraciki małemi uliczkami; nie chcę nawet dywanów różnobarwnych kwiatków. Pragnę mieć dużo pięknych drzew, dających cień (jak wyrosną). Szerokie chodniki, abyśmy miały gdzie chodzić a dzieci biegać, parę wyszutrowanych dla tych placów, na gry; dużo róż, trochę lilji, dużo krzewów, bżów, jaśminu itd. Pragnę aby był sad złożony z najlepszych gatunków owocowych drzew – uważam za konieczny ogród warzywny, aby dom miał pod dostatkiem jarzyn, inspekta, szparagarnię. Drzewa mi najmilsze są: świerki, lipy, kasztany, akacje. Oto co głównie wedle myśli mojej. Teren nasz pod ogród, wydaje mi nielatwy do urządzenia, gatunek ziemi nie najlepszy. Stawek potrzebuje koniecznie oczyszczenia, wyszlamowania. Okropnie mi nie dogodził P. Knaus, posuwając na jedną stronę w bok budynek klasztorny, na jedną moją uwagę, że cały ogródek wokół niego szufladowato wygląda, bez porozumienia ze mną. Ztąd wynikła konieczność dokupienia grun-*

nearby railway workers' estate Kolonia Kolejarzy. In the school year 1897/1898 the high school had only 16 students (in time this number increased fast), whereas the primary school already in the first year of its functioning had as many as 120 children.

Since the moment the Sisters' house was established and consecrated, the educational activity of the congregation in Biały Klasztor has continued incessantly. At present the Sisters run there a catering and hotel technical high school, a catering vocational school, a boarding house and a confectioner's with a small café in the cellars.

The convent building (Fig. 3) was designed by Karol Knaus (1846–1904), a well-known architect from Cracow who was also a restorer and builder of numerous objects in Cracow and Galicia (such as the town hall in Nowy Sącz) [7]. When requested by Mother Marcelina, he worked out two plans of the garden (the first one was rather free and it must have been rejected since the other one was created – at least partly implemented, see Fig. 4) and in the previous conservatory studies he is considered to be the author of the garden layout that surrounds the convent.

However, as the query of the archival records proved, it turned out that Mother Marcelina decided to stop cooperation with Karol Knaus and commissioned one more project which was executed by Mr. Klus¹. In her letter to Władysław Halicki (a builder of the convent) dated 20 August 1895 Mother Marcelina wrote that she received a new garden plan along with an estimate: [...] *Mr. Klus sent me a garden plan with an estimate. The plan is nice, the estimate high, it amounts to 6000 fl.* [9]. In fact, one more garden plan was found in the congregation archives in Nowy Sącz, unfortunately unsigned (Fig. 5). Taking into account the fact that the measuring scale was given in fathoms (the unit of measure used at that time in the Austrian partition), we can assume that its time of origin was not far from the Karol Knaus' plan.

Mother Marcelina herself placed great emphasis on development of gardens for the congregation and she had her vision of the garden arrangement. In one of her letters she wrote: [...] *Could you be so kind as to forewarn him [Klus] that I do not want a modern fashionable garden cut into squares by tiny streets; I don't even want multicolored carpets of flowers. I would like to have a lot of beautiful trees giving shade (when they grow up). Wide footpaths where we could tread and where children could run, some gravel squares for play; many roses, some lilies, plenty of bushes, lilac, jasmine etc. I wish to have a garden of the best species of fruit trees, a vegetable garden is a must so that we could have plenty of vegetables, a hotbed and asparagus fields. The dearest to me are trees: spruces, lindens, chestnuts, acacias. This is what*

¹ In the congregation archival documents, there is no mention of Mr. Klus' first name. Perhaps it was Ignacy Klus. A mention of him can be found in book *Wspomnienia ogrodnika (Gardener's Memoirs)* by Edmund Jankowski [8]. The author describes him as a Cracow gardener, an instructor of practical gardening courses, a lecturer at Horticulture Evening Courses conducted by the Horticulture Association in Cracow. In 1903 he was a member of a team of experts who prepared a selection of fruits for a few Galicia zones.

tu od strony wschodniej. Niech Pan laskawie dotknie tej kwestyi z właścicielką owego gruntu, a także kwestyi nabycia dla nas ogrodu strzeleckiego².

Badania ogrodu klasztornego

Badania ogrodów należących do Białego Klasztoru zostały poprzedzone szczegółową inwentaryzacją zasobu przyrodniczo-krajobrazowego oraz studium historyczno-kompozycyjnym całego zespołu. W badaniach wykorzystano metody bezpośrednie i pośrednie [10]. Metody bezpośrednie polegały na przeprowadzeniu szczegółowej inwentaryzacji dendrologicznej oraz terenowej i sporządzeniu dokumentacji fotograficznej. Pozwoliło to na rozpoznanie stanu zachowania obiektów budowlanych i przyrodniczych znajdujących się na obszarze założenia. Na podstawie zebranych danych określona została w przybliżeniu struktura wiekowa drzew³. Pozwoliło to określić najstarszy drzewostan, najprawdopodobniej pochodzący z okresu budowy założenia, i porównać jego stan zachowania z układem pierwotnym, na podstawie analiz, posiłkując się dostępnymi materiałami źródłowymi.

Metody pośrednie polegały przede wszystkim na zebraniu i przeanalizowaniu dość bogatych (jak się szczęśliwie okazało) źródeł historycznych. Udało się bowiem dotrzeć do bardzo interesującej korespondencji Matki Przełożonej z architektem i budowniczym klasztoru z czasów jego powstawania, zachowała się umowa wstępna z architektem, inne umowy i rachunki za wykonane prace. Do naszych czasów przetrwało wiele planów budowy, w tym plany ogrodu, a także mapy ewidencyjne i katastralne. Zachowały się też liczne zdjęcia z różnych okresów istnienia założenia.

Źródła archiwalne do dziejów ogrodów klasztornych, na jakie natrafiono w zbiorach sióstr, są bardzo bogate i interesujące. Warto wymienić najważniejsze spośród nich.

Korespondencja:

– Listy Matki Marceliny do osób świeckich – przedrukowane w *Pismach*, tom 82; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie;

– Korespondencja Karola Knausa (z lat 1894–1896); Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/2;

– Korespondencja Władysława Halickiego (z lat 1895–1898) dotycząca budowy klasztoru; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/4;

– Korespondencja Matki Marceliny i Siostry Pauli z architektami i dostawcami (z lat 1895–1896); Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. Pud. 16.3 VI.

Plany i mapy:

– *Plan ogrodu z 15 lipca 1894 r.*, wykonany przez architekta Karola Knausa; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

I cherish most. The terrain for the garden is not easy to arrange, the soil is far from the best. The pond needs thorough cleaning, silt removing. The design by Mr. Klus is totally unsuitable as it shifted a convent building to the side, at my remark that the whole surrounding garden looks too "drawer-like", without consulting me. Therefore, we have to buy more grounds on the eastern side. Could you please discuss this issue with the owner of these grounds as well as the issue of purchasing a shooting garden for us².

Research on the convent garden

Research on the convent gardens belonging to Biały Klasztor was preceded by a detailed nature-landscape resource inventory and a historical and compositional study of the whole complex. Direct and indirect methods were used for the research purposes [10]. Direct methods involved a detailed dendrological and field inventory as well as preparing photographic documentation. As a result, the state of preservation of buildings and natural objects situated within the layout was recognized. On the basis of the collected data, it was possible to determine roughly the age structure of the trees³. This made it possible to specify the oldest stand of trees originating most probably from the times of the layout construction and compare the state of preservation with the original system on the basis of comparative analyses with the use of available source materials.

Indirect methods consisted mainly in collecting and analysing quite rich (as it turned out) historical sources. We luckily managed to reach the very interesting correspondence of Mother Superior with the architect and builder of the convent from the time of its construction, a preliminary contract with the architect as well as other contracts and bills for the performed works. Many building plans survived until our times, including garden plans along with registration and cadastral maps. There are also numerous photographs of the layout coming from various periods.

The archival sources referring to the history of convent gardens, which were found in the Sisters' collections, are very rich and interesting. It is worth mentioning the most important among them.

Correspondence:

– Letters to laypersons by Mother Marcelina; reprinted in *Pisma*, vol. 82, Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów;

– Correspondence by Karol Knaus (from the years 1894–1896); Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/2;

– Correspondence by Władysław Halicki (from the years 1895–1898) regarding the convent construction; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception

² List do W. Halickiego z 17 V 1895 r., Listy M. Marceliny do osób świeckich, tom 82 (przedrukowane), s. 104; oryginał: Pud 16.3.IV 8.11.

³ Na podstawie [11].

² Letter to W. Halicki from 17 V 1895, Letters to laypersons by M. Marcelina, volume 82 (reprinted), p. 104; original: Pud 16.3.IV 8.11.

³ On the basis of [11].

– *Rysunek domku furtowego i galerii arkadowej z 18 lipca 1894 r.*, podpisany przez Karola Knausa; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Szkic ogrodu z 6 sierpnia 1894 r.*, wykonany przez architekta Karola Knausa (załącznik do *Ewidencji ogrodu z roku 1980/1982*); Zbiory Sióstr Niepokalanek w Nowym Sączu;

– *Sytuacja parcel przed kupnem w 1894 r.*; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Sytuacja projektowanej budowy klasztoru w Nowym Sączu, sierpień 1894 r.*; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Plan całego obszaru, który siostry nabyć chciały*, prawdopodobnie rok 1894; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Plany klasztoru z 1894 i 1895 r.* wykonane przez architekta Karola Knausa; Zbiory Sióstr w Nowym Sączu;

– *Rysunki elewacji budynku klasztoru*, 4 sztuki; Zbiory Sióstr w Nowym Sączu;

– *Szkic projektu ogrodzenia i bramy z 1895 r.* – podpisane przez Karola Knausa; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Szkic planu grobowca* – autorstwa budowniczego klasztoru – Władysława Halickiego; Zbiory Sióstr w Nowym Sączu;

– *Szkic ogrodu*, brak daty i autora, prawdopodobnie rok 1895, autor: wykonawca ogrodu – Pan Klus; Zbiory Sióstr w Nowym Sączu;

– *Sytuacja parcel w kwietniu 1907 r.*; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5;

– *Plan sytuacyjny zabudowań i ogrodu* – prawdopodobnie okres po II wojnie światowej; Archiwum Główne Sióstr Niepokalanek w Szymanowie, sygn. teczka H1/5.

Ważnym uzupełnieniem tych materiałów były publikacje dotyczące historii zgromadzenia [6], historii Białego Klasztoru [12] oraz rozmowy z siostrami w Nowym Sączu i Szymanowie, gdzie mieści się obecnie ich główny dom zakonny.

Analiza obu pierwotnych planów kompozycji ogrodów, a także analiza porównawcza założenia znanego ze zdjęć i planów archiwalnych oraz współcześnie istniejącego, jak również wspomnienia sióstr wskazują na to, iż żaden z tych planów nie został w pełni zrealizowany. Niektóre rozwiązania jeszcze inaczej ukierunkowały warunki życia zgromadzenia.

Przeprowadzone badania i analizy wykazały, że:

– założenie klasztorne nie zachowało się w historycznych granicach;

– dużej zmianie uległy obszary otaczające zespół klasztorny, a stopień tych przekształceń jest nieodwracalny;

– stan zachowania historycznego układu, w granicach pozostających obecnie we władaniu sióstr, jest dość dobry – część centralna i południowa zachowały się w prawie niezmiennych granicach i wymagają tylko oczyszczenia z narosłych elementów zagospodarowania, ucyfrowienia historycznej kompozycji, w niektórych miejscach przywrócenia jej elementów;

of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/4;

– Correspondence by Mother Marcelina and Sister Paula with architects and suppliers (from the years 1895–1896); Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register Pud. 16.3 VI.

Plans and maps:

– *Plan of the garden dated July 15, 1894*, made by architect Karol Knaus; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Drawing of the gate house and arcade gallery from July 18, 1894*, signed by Karol Knaus; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Sketch of the garden from August 6, 1894*; made by architect Karol Knaus (annex to *Garden Registry of 1980/1982*); Sisters' Collections in Nowy Sącz;

– *Location of plots of land before the purchase in 1894*; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Location of the designed construction of the convent in Nowy Sącz, August 1894*; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Plan of the whole area, which sisters wanted to purchase*, probably 1894; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Plans of the convent from 1894 and 1895* made by architect Karol Knaus; Sisters' Collections in Nowy Sącz;

– *Drawings of the convent building facades*, 4 pieces; Sisters' Collections in Nowy Sącz;

– *Sketch of the fence and garden design from 1895* – signed by Karol Knaus; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Sketch of the tomb plan* – by the convent's builder – Władysław Halicki; Sisters' Collections in Nowy Sącz;

– *Sketch of the garden*, no date or author, probably 1895, author: the garden's executor – Mr. Klus; Sisters' Collections in Nowy Sącz;

– *Location of plots of land In April 1907*; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5;

– *Plan of the buildings and gardens* – probably the period after World War II; Main Archives of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Szymanów, register number H1/5.

Publications on the history of the order [6], the history of the White Convent [12] and conversations with sisters in Nowy Sącz and Szymanów, where their main convent house is situated at present, constituted an important complementation to these materials.

The analysis of both original plans of the gardens' arrangements and the comparative analysis of the layout known from photographs and archival plans and of the present layout as well as memories of sisters indicate that

– największym i nieodwracalnym zmianom uległa część północna założenia;

– zachowały się wszystkie budynki i elementy małej architektury z czasów powstania założenia (obecne budynki klasztoru i kapelanii znajdują się w dobrym stanie technicznym, pozostałe obiekty należy poddawać w miarę potrzeb i możliwości finansowych zakonu pracom konserwacyjnym oraz renowacyjnym; należy przy tym zauważyć, że najwięcej starań potrzebują budynki w zespole gospodarczym);

– na przestrzeni lat narosła warstwa obiektów gospodarczych i wewnętrznych przegrodzeń stanowiących dysonans wewnętrznej kompozycji;

– starodrzew zachował się w niewielkim stopniu, ale prowadzone były przez siostry nasadzenia, szczególnie w ramach alei parkowych;

– na terenie parku znajduje się jeden pomnik przyrody i kilka drzew okazowych, wśród których najsłynniejszy jest tulipanowiec amerykański posadzony jeszcze przez Matkę Marcelinę;

– istniejące ubytki w nasadzeniach komponowanych oraz nieskończona pielęgnacja drzewostanu z roku 2010 predestynują do jej zakończenia zgodnie z projektem gospodarki drzewostanem oraz projektem rewaloryzacji.

Próba rewaloryzacji ogrodu

Na podstawie zarysowanych powyżej badań i analiz zostały wypracowane główne kierunki proponowanych działań rewaloryzacyjnych (il. 6). Rewaloryzacja powinna objąć cały zespół w zachowanych do czasów współczesnych granicach, pokrywających się z terenem pozostającym we władaniu sióstr niepokalanek w Nowym Sączu. Jest to jednocześnie teren wpisany do rejestru zabytków. Proponowane działania w głównych wytycznych:

– nawiązują do kompozycji pierwotnej z czasów powstania klasztoru w latach 1894–1898 oraz początkowego jego istnienia – do I wojny światowej;

– nawiązują do tradycji ogrodu klasztorowego [13] z podziałem funkcjonalnym na strefy przeniknięte symboliką chrześcijańską – ogrody służące celom wspólnotowym, prywatnym, naukowym, kontemplacyjnym, wypoczynkowym, a także użytkowym;

– uwzględniają współczesne uwarunkowania oraz potrzeby zakonu.

W części środkowej założenia klasztorowego (zawartej w ramach kamiennego muru otaczającego budynek klasztoru) zaplanowana została rekonstrukcja układu na podstawie historycznych planów, w szczególności następujące działania:

– oczyszczenie kompozycji z obiektów i elementów dysharmonizujących, takich jak obiekty gospodarcze i przegrodzenia wewnętrzne;

– podkreślenie punktów węzłowych kompozycji w postaci placyków oraz renowacji nawierzchni alejek (powrót do alejek żwirowych) i uzupełnienia ubytków w nasadzeniach alejowych;

– w części wschodniej parku, w miejscu po wyburzonych szklarniach odtworzenie ogrodu ozdobno-kontemplacyjnego; na swoje historyczne miejsce, na osi wschod-

none of these plans was fully realized. Some solutions influenced life conditions of the order in completely different ways.

The research and analysis which were carried out showed the following aspects:

– the convent layout is not preserved in its historical borders;

– the areas surrounding the convent complex underwent significant changes and the degree of these transformations is irreversible;

– the condition of the layout historical preservation, within the limits owned at present by sisters, is quite good – the central and southern part were preserved in almost unchanged limits and require only a removal of accumulated management elements, making the historical arrangement more understandable and restoration of its components in some places;

– the northern part of the layout underwent the largest and irreversible changes;

– all buildings and elements of street furniture from the period of the layout's foundation were preserved (present buildings of the convent and the chaplaincy are in good technical condition, whereas other objects must be subjected to restoration and renovation works according to the needs and financial capabilities of the order; however, it should be noted that buildings in the farm complex require the greatest care;

– over the years the layer of farm facilities and internal divisions, which introduced dissonance of the internal arrangement, became much bigger;

– old trees were preserved to a small degree but trees were planted by sisters, particularly within the frames of park alleys;

– in the territory of the park there is one natural monument and several show trees among which American tulip tree is most famous – it was planted by Mother Marcelina;

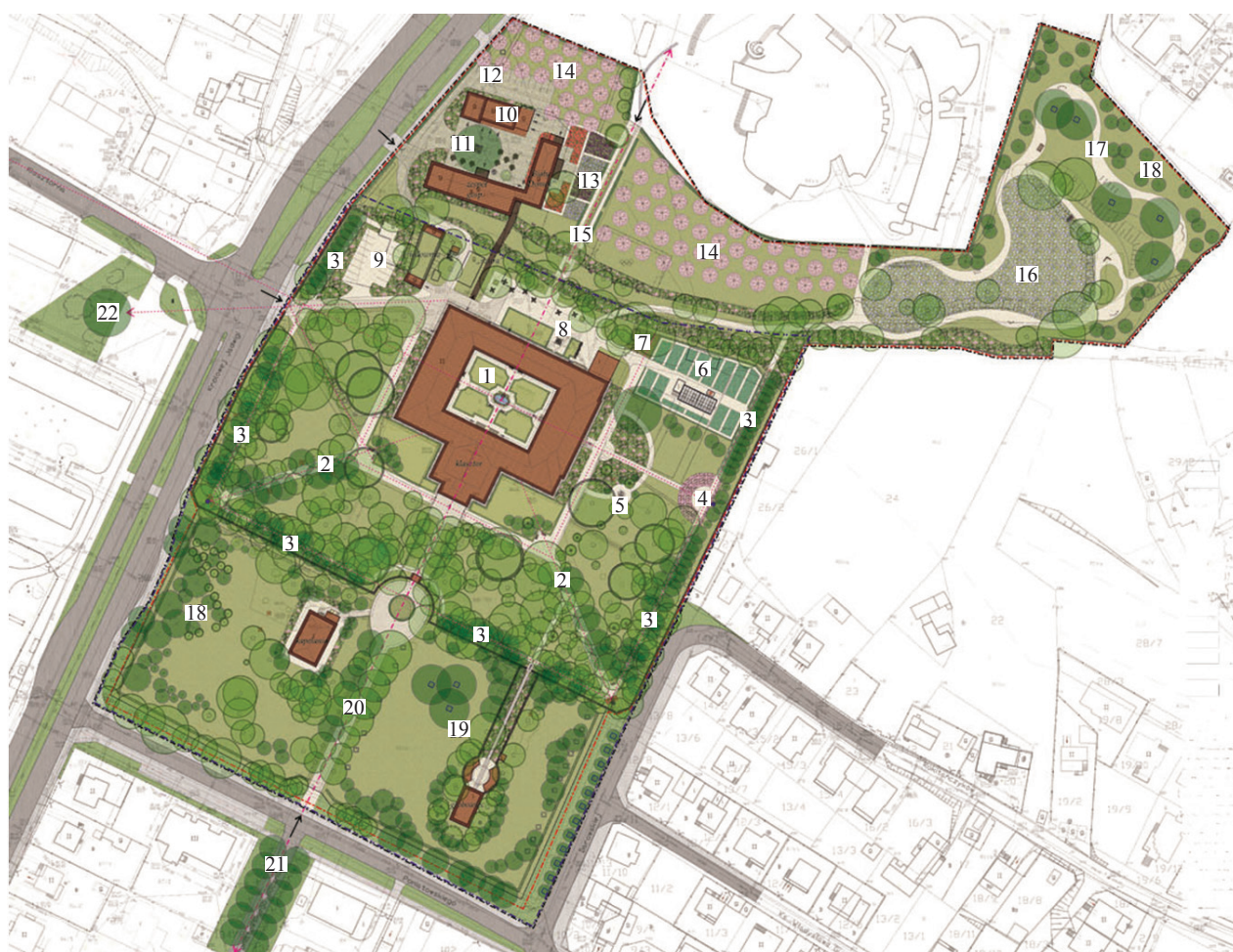
– the existing losses in the designed plantings and unfinished maintenance of the 2010 stand of trees pre-determine its completion in accordance with the stand management project and the restoration project.

Attempt at restoring the garden

On the basis of the above presented research and analyses, the main directions of the suggested restoration works were prepared (Fig. 6). Restoration works ought to include the whole complex in the preserved current borders which are the same as the area owned by the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nowy Sącz. At the same time this area is entered in the register of monuments. The proposed actions in their main guidelines:

– refer to the original layout from the times of the convent construction in the years 1894–1898 and its beginnings until World War I;

– refer to the convent garden tradition [13] functionally divided into zones with deep Christian symbolism – the gardens used for various community purposes as well as private, scientific, contemplation, relaxation and others;

Il. 6. Projekt rewitalizacji założenia ogrodowego Białego Klasztoru w Nowym Sączu: 1) wirydarium – zagospodarowanie, 2) aleje kasztanowcowe – uzupełnienie, 3) aleje grabowe – uzupełnienie, 4) figura Serca Pana Jezusa – przeniesienie na pierwotne miejsce z odtworzeniem rabaty różanej, 5) studnia ogrodowa – adaptacja, 6) ogród warzywny ze szklarnią – dekompozycja, 7) kojce dla psa – restauracja, 8) dziedziniec gospodarczy z zaadaptowaną studnią, gazonem oraz letnim ogródkiem dla ciastkarni, 9) parking na 16 miejsc postojowych, 10) zespół gospodarczy zaadaptowany na obiekt hotelowo-gastronomiczny, 11) dziedziniec z tulipanowcem, zaadaptowaną studnią i letnim ogródkiem, 12) parking na 12 miejsc, 13) ogród kwiatowo-ziolowy – restauracja, 14) sad klasztorny – częściowe odtworzenie, 15) aleja w ogrodzie dolnym ze szpalerami krzewów owocowych – odtworzenie, 16) łąka niezapominajkowa w niecce dawnego stawu – adaptacja, 17) ścieżka zdrowia, 18) zieleń wysoka osłaniająca, 19) zieleń uzupełniająca otoczenie grobowca, 20) aleja główna – uzupełnienie, 21) aleja jesionowa jako zakończenie głównej osi widokowej i akcent powiązania z otoczeniem, 22) tulipanowiec jako zakończenie osi widokowej i akcent powiązania z otoczeniem

Fig. 6. Project of restoration of the White Convent garden layout in Nowy Sącz: 1) viridarium (patio) – development, 2) chestnut avenues – supplementation, 3) hornbeam avenues – supplementation, 4) statue of the Heart of Jesus – transferring to the original place and restoring the rose flowerbed, 5) garden well – adaptation, 6) vegetable garden with a small greenhouse – decomposition, 7) dog play pen – restoration, 8) courtyard with an adapted well, a lawn and a summer garden for patisseries, 9) car park with 16 spaces for vehicles, 10) farm complex adapted as a hotel and restaurant facility, 11) courtyard with an American tulip tree, an adapted well and a summer garden, 12) car park with 12 spaces, 13) flower and herb garden – restoration, 14) convent orchard – partial reconstruction, 15) alley in the lower garden with rows of fruit shrubs – reconstruction, 16) forget-me-not meadow in the old pond basin – adaptation, 17) fitness trail, 18) surrounding high green, 19) green supplementing the tomb area, 20) main avenue – supplementing, 21) ash avenue as the end of the main viewing axis and a link with surroundings, 22) american tulip tree as the end of the viewing axis and a link with the surroundings

niej elewacji klasztoru, przewidziany jest powrót posągu Serca Pana Jezusa; wokół niego odtworzona zostanie rabata różana;

– powstanie ogrodu warzywnego (przeniesionego z ogrodu dolnego) na północ od ogrodu ozdobnego, wokół pozostawionego budynku kotłowni z małą szklarnią na piętrze; jest to element nowy w stosunku do pierwotnego zagospodarowania, ale nawiązuje do funkcjonujących tutaj od lat 70. XX w. upraw szklarniowych, ogród ten będzie oddzielony od otoczenia wysokim żywopłotem;

– take into consideration current conditions and needs of the order.

In the central part of the convent layout (within the boundaries of the stone wall that surrounds the convent building), the system reconstruction is planned on the basis of historic plans, particularly the following actions:

– removal of the elements that cause disharmony such as farm buildings and internal divisions;
– in the eastern part of the park, in the places of the demolished greenhouses, renovation of the ornamental-

- utworzenie parkingu w części północno-zachodniej parku, w miejscu zlikwidowanych kurników i ogrodu warzywnego, blisko wjazdu gospodarczego na teren klasztoru;

- zagospodarowanie dziedzińca gospodarczego, z zaadaptowaną na element ozdobny istniejącą studnią oraz aranżacją niskiej zieleni;

- zagospodarowanie wirydarza.

Część południowa założenia klasztorowego obejmująca tereny towarzyszące kapelanii i grobowca nie była objęta opracowaniem na żadnym historycznym planie. Nie zachowały się właściwie zdjęcia tych obszarów, choć wiadomo, że dość długo były wykorzystywane jako grunty orne. Przez ich środek, położona na osi całego założenia, przebiega aleja prowadząca do głównej bramy. Zaplanowane zostały zabiegi renowacyjne w obrębie jej nawierzchni, uzupełnienie ubytków w nasadzeniach drzewostanu oraz przywrócenie klombu na podjeździe przed bramą.

Poza tym zaproponowano ogólne uporządkowanie zastanego układu, czyli:

- pielęgnację istniejącej zieleni;

- przesadzenie w miejsca bardziej przestronne dość młodych szpalerów platanów i surmii posadzonych kilka lat temu przez siostry;

- dosadzenia drzew i krzewów o charakterze osłonowym od ulicy Królowej Jadwigi oraz osiedla Milenium;

- na kwartale z grobowcem, w celu zachowania równowagi kompozycyjnej – dosadzenie swobodnie ułożonych drzew i krzewów wzdłuż granic założenia oraz wokół murów grobowca.

W części północnej założenia klasztorowego, stanowiącej pozostałość dawnego ogrodu dolnego, ze względu na zbyt duże uszczuplenie tego obszaru i nieodwracalne przekształcenia, niemożliwe jest przywrócenie stanu pierwotnego zagospodarowania. Nawiązując jednak do zachowanego planu z 1895 r. oraz zdjęć archiwalnych, przewidziano zaakcentowanie głównej osi całego założenia poprzez odtworzenie podwójnej alejki z zielonym gazonem w środku i podkreślonej po obu stronach żywopłotem. Po lewej stronie alejki przewidziano adaptację istniejącego tu i mało wykorzystanego zespołu gospodarczego na obiekt o funkcji hotelowo-gastronomicznej. Może on być źródłem dodatkowych dochodów dla sióstr, jak również stanowić miejsce edukacji i praktyk dla uczennic z technikum gastronomiczno-hotelarskiego oraz zawodowej szkoły gastronomicznej. Ze względu na sąsiedztwo z ruchliwą arterią planuje się likwidację ogrodu warzywnego położonego na północ od zabudowy zespołu. W tym miejscu proponuje się posadzenie sadu (ozdobnego) oraz lokalizację parkingu obsługującego planowany zajazd. Po prawej stronie alejki, na terenie sięgającym do obecnego przedceptu, który dawniej był jedną z alejek okalających staw, planuje się odtworzenie sadu klasztorowego (użytkowego), ze starymi odmianami drzew owocowych. Ostatnie wnętrze ogrodowe stanowi pozostała część niecki zasypanego stawu wraz z terenami ją otaczającymi. Ponieważ zlikwidowane zostało boisko szkolne w sadzie, a siostry prosiły o uwzględnienie potrzeby wygospodarowania terenów sportowych dla swoich uczennic, zaplanowana została tutaj ścieżka zdrowia.

contemplation garden; Statue of the Heart of Jesus is to come back to its historical location, i.e. on the axis of the convent eastern facade, along with a rose flowerbed restored around it;

- setting up a vegetable garden (transferred from the lower garden) north of the ornamental garden, around the abandoned boiler house with a small glasshouse on the first floor; this is a new element in relation to the original development, but it refers to the greenhouses existing here since the 1970^s; this garden will be separated from the surroundings by means of a high hedge;

- building a car park in the north-west part of the park, at the place of liquidated chicken houses and a vegetable garden, near the back entrance to the convent premises;

- development of the farm courtyard, with adapting the existing well as an ornamental element and arrangement of low green;

- development of the viridarium (patio).

The southern part of convent layout comprising the area around the chaplaincy and the tomb was not included in any studies on the historical plans. No photographs of these areas survived until our times, although we do know that they were used as arable land for quite a long time. An alley leading to the main gate located on the main axis of the entire layout runs in their central part. There are plans to renovate its surface, to supplement defects in plantings of trees and reconstruct the flower bed in the driveway in front of the main gate.

Additionally, the general ordering of the existing system was proposed as follows:

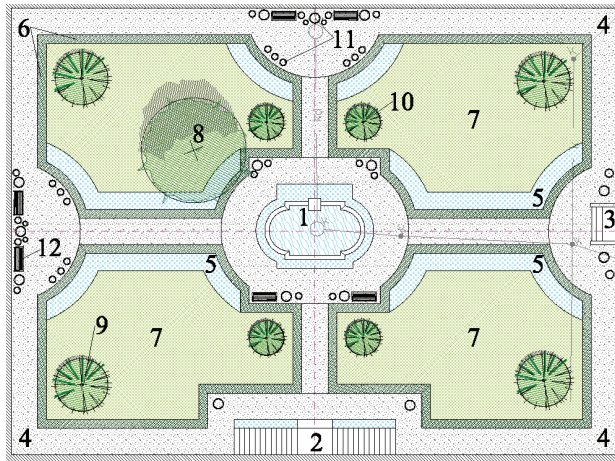
- taking care of the existing green;

- replanting rows of young plane trees and catalpas that were planted by the sisters a few years ago to more spacious areas;

- planting more trees and bushes as a means of protection from the side of Królowej Jadwigi Street and Milenium estate;

- additional plantings of freely arranged trees and bushes along the layout's boundaries and around the tomb's walls in the tomb quarter in order to maintain compositional balance.

In the northern part of the convent layout that constitutes the remnant of the former lower garden, due to depletion of the area and irreversible transformations, it is impossible to reconstruct the state of the original development. However, referring to a preserved plan dating from 1895 and archival photographs, there are plans to emphasize the main axis of the entire layout by reconstructing a double alley with a green lawn in the middle surrounded by a hedge on both sides. On the left side of the alley there is a rarely used farm building which is to be adapted into a hotel and restaurant facility. This may be a source of additional revenue for the sisters and it can be a good place for education and professional practice for students of the local catering and hotel technical high school and the catering vocational school. Due to the proximity of a busy thoroughfare, a vegetable garden situated north of the complex development is to be liquidated. In its place an ornamental orchard is proposed to be planted along with a car park to service the planned inn.

Il. 7. Projekt zagospodarowania wirydarza: 1) basen z posągami Najświętszej Marii Panny i fontannami – renowacja i przywrócenie funkcji, 2) schody główne i krata kuta z metalu – renowacja, 3) schody boczne – renowacja, 4) alejki żwirowe – renowacja, 5) rabaty roślinne, 6) obwódki żywopłotu z bukszpanu, 7) trawnik gazonowy, 8) drzewo jabłoni ozdobnej Red Sentinel, 9) krzewy cisu pośredniego Hicksii, 10) krzewy żywotnika zachodniego Ellwangeriana, 11) donice z roślinami, 12) ławki

Fig. 7. Project of viridarium development: 1) pool with the statue of Blessed Virgin Mary and fountains – renovation and reconstruction of functions, 2) main stairs and forged metal grille – renovation, 3) side stairs – renovation, 4) gravel alleys – renovation, 5) plant flowerbeds, 6) boxwood hedge rims, 7) grass lawn, 8) Red Sentinel decorative apple tree, 9) Hicksii Anglojap yew bushes, 10) Ellwangeriana white cedar bushes, 11) pots with plants, 12) benches

Będzie ona miała charakter krajobrazowy, swobodny, sprzyjający kontemplacji. Żwirowe, wijące się ścieżki będą rozszerzać się płynnie w kilku miejscach, tworząc placiki, na których mają być ustawione urządzenia do ćwiczeń. Aby nawiązać do istniejącego tu kiedyś stawu, niekiedy po nim planuje się obsadzić łąką kwiatną o niebieskiej barwie kwiatów.

Na koniec, aby uwypuklić znaczenie centralnie położonego ogrodu, jakim w każdym założeniu klasztorowym jest wirydarz, opracowany został projekt jego zagospodarowania (il. 7) oraz doboru gatunkowego nasadzeń roślinnych dla tego miejsca. W oparciu o historyczną ideę wirydarza [14] zaproponowany został:

- podział przestrzeni na cztery kwatery ogrodowe, przecięte alejkami na planie krzyża;
- basen z fontanną przed figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem (zamiast obecnego kwietnika) – w punkcie centralnym, na przecięciu alejek, wpisujący się w „symbol wody żywej”;
- niski żywopłot z bukszpanu otaczający wnętrza kwater w postaci trawnika z akcentami roślinnymi;
- dobór roślin inspirowany symboliką roślin biblijnych oraz symboliką maryjną.

Ideą projektową wirydarza było takie dopełnienie wnętrza roślinnością, aby stworzyć klimat intymności i wyciszenia sprzyjającego kontemplacji. Kolorystyka kwiatów nawiązywać ma do kolorystyki wykorzystanej przez siostry w swoich szatach zakonnych i symbolizującej czy-

On the right side of the alley, in the area reaching the existing shortcut footpath which used to be one of the alleys surrounding the pond, there are proposals to reconstruct the convent orchard with old varieties of fruit trees. The last garden interior is a remaining part of the old pond basin that was covered up along with its surroundings. Due to the fact that a school playground in the garden was liquidated, and the sisters signalled a necessity for some sport facilities for their female students, a fitness trail is planned in this place. Its free landscaped character shall facilitate contemplation. Gravel winding paths will broaden smoothly in several locations, thus creating small squares where some exercise equipment shall be placed. In order to make a reference to the pond which used to be there, its basin shall be planted with a flower meadow of blue-coloured flowers.

Finally, to emphasize the importance of a centrally located garden which in every convent layout is a viridarium (patio), a project of its development was prepared too (Fig. 7) along with the selection of various plant species for this place. Based on the historical idea of a viridarium [14], the following proposals were made:

- division of the space into four garden quarters, intersected by alleys on a cruciform plan;
- pool with a fountain in front of the Statue of Holy Mary with Child (instead of the existing flowerbed), situated centrally, at the intersection of alleys, referring to the “symbol of living water”;
- low boxwood hedge surrounding the interiors of the quarters in the form of a lawn with plant accents;
- selection of plants inspired by symbols of Biblical plants and Marian symbolism.

The design idea of the viridarium was to supplement the interior with plants in such a way so as to create the climate of intimacy and silence facilitating contemplation. The colours of flowers were to refer to the colours used by the sisters in their robes symbolising chastity and immaculate Mother of God, so they are white, blue and sapphire, at times broken by pink or pastel yellow, just to revive them.

In conclusion, we should add that the project outlined above was prepared taking into account remarks and suggestions of the sisters so that it would meet their expectations. After the project works were finalised, it was presented to the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary in Nowy Sącz, and they accepted it with satisfaction and welcomed the declaration of implementing the vision of a new convent garden, but taking into consideration its long tradition. Let us hope that this garden shall be not only a place of meeting the needs of the community but also a specific witness to the old tradition, although now in a considerably changed modern landscape.

Translated by
Bogusław Setkiewicz

stość oraz niepokalanie Matki Bożej, a więc bieli, błękitu i szafiru, przełamanych czasem dla ożywienia – różem oraz pastelową żółcią.

W podsumowaniu należy dodać, że powyższy zarysowany projekt opracowywany był z uwzględnieniem uwag i sugestii sióstr, po to by spełniał ich oczekiwania. Po finalizacji prac projektowych został przedstawiony sio-

strom niepokalankom z Nowego Sącza, które przyjęły go z zadowoleniem i deklaracją realizowania wizji nowego, ale uwarunkowanego wieloletnią tradycją, ogrodu klasztornego. Miejmy nadzieję, że ogród ten będzie nie tylko miejscem realizowania potrzeb wspólnoty, ale swoistym świadkiem dawnej tradycji, choć we współczesnym, znacznie zmienionym już krajobrazie.

Bibliografia/References

- [1] Milecka M., *Woda – źródło życia i jej znaczenie w ogrodach klasztornych*, „Ekonatura” 2011, Nr 11, 21–23.
- [2] Stępniewska B., *Kompozycja zieleni. Część II. Średniowiecze*, Politechnika Wroclawska, Wrocław 1993.
- [3] Milecka M., *Ogrody klasztorne w kulturze europejskiej*, „Ekonatura” 2012, Nr 3, 23–26.
- [4] Kobieliński S., *Człowiek i ogród rajski w kulturze religijnej średniowiecza*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1997.
- [5] Beswick F., *Shoots out of Eden. Christian Monastic Gardening in the British Isles*, Arima Publishing, 2007.
- [6] Kosyra-Cieślak H., Szymczak R., *Poszłam siał do Polski... i weszło. 150 lat pracy Zgromadzenia Sióstr Niepokalank*, Wyd. Siostry Niepokalanki, Szymanów 2004.
- [7] Gryglaszewski P., *Karol Knaus (1846–1904) – kazimierski architekt*, Portal Krakowski Kazimierz.pl, www.krakowski.kazimierz.pl/karol_knaus_18461904_kazimierski_architekt.html [accessed: January 2011].
- [8] Jankowski E., *Wspomnienia ogrodnika*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1972.
- [9] Litewiak W., *Dawne jednostki miar*, <http://wojciechlitewiak.w.interiowo.pl/jedmiar/dawne.htm> [accessed: May 2010].
- [10] Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, PWN, Warszawa 1993.
- [11] Majdecki L., *Tabele wiekowe*, [mpis], 1993.
- [12] Domaszewska E., Guźda E., Pintscher M., *100 lat dziejów i pracy apostołskiej Białego Klasztoru Sióstr Niepokalank w Nowym Sączu: 1897–1997*, Wyd. Siostry Niepokalanki, Nowy Sącz 1997.
- [13] Majdecki L., *Historia ogrodów*, PWN, Warszawa 2007.
- [14] Krenz M., *Średniowieczna symbolika wirydarzy klasztornych*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków 2005.

Streszczenie

Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny zawiązało się w Rzymie w roku 1859 pod przewodnictwem Matki Józefy Karskiej oraz Matki Marceliny Darowskiej. Celem powstania zgromadzenia oprócz służby dla Boga była praca dla Polski, dla jej przyszłości, dla jej odrodzenia poprzez chrześcijańskie wychowanie kobiety do odpowiedzialności, wzmocnienia duchowego rodziny – w czasach zaborów i prześladowań polskości. W roku 1863 domem macierzystym zgromadzenia stał się Jazłowiec w Galicji Wschodniej, gdzie wypracowano model funkcjonowania tej wspólnoty i przygotowano ją do dzieła wychowawczego, które siostry rozpoczęły już we wrześniu tego roku. Z czasem, ze zwiększającą się liczbą powołań, ale też uczennic, tworzone kolejne fundacje. Fundacja nowosądecka nazywana Białym Klasztorem powstała w latach 1894–1897 jako czwarta fundacja galicyjska tego zgromadzenia.

W niniejszym artykule zaprezentowano zespół ogrodów towarzyszących klasztorowi sióstr niepokalank w Nowym Sączu. Powstał on pod koniec XIX w. na dawnej posiadłości ojców franciszkanów, osadzonych tu jeszcze przez św. Kingę (1234–1292), a wyrugowanych przez cesarza Józefa II (1785). Przedstawiono krótką historię zespołu z uwypukleniem historii kształtowania kompozycji ogrodowej, następnie omówiono główne problemy konserwatorskie, badania szaty roślinnej i kompozycji ogrodowej, a w konsekwencji propozycję kierunku rewaloryzacji ogrodów.

Słowa kluczowe: siostry niepokalanki, Nowy Sącz, ogrody klasztorne

Abstract

The Congregation of the Sisters of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary was established in Rome in 1859 under the leadership of Mother Józefa Karska and Mother Marcelina Darowska. The purpose of the congregation creation was to serve God as well as work for Poland, its future and its revival through the Christian education of women and preparing them for their responsibility in raising a family – in times of partition and persecution of Polishness. So, in 1863 Jazłowiec in Eastern Galicia became the motherhouse of the congregation, where a model of the congregation was created and the basis for educational work was prepared, which the sisters began in September of that year. In the course of time the increasing number of vocations and also the number of pupils, caused the creation of further foundations. The monastery in Nowy Sącz, the so-called “White Monastery”, was built between 1894–1897, as the fourth “settlement” of the Galician Congregation of the Sisters of the Immaculate Conception.

This article presents the sets of gardens which surrounded the monastery of the Sisters of the Immaculate Conception in Nowy Sącz, created in the late 19th century in the former estate of the Franciscans. They were established here by St Kinga (1234–1292), and expelled by Emperor Joseph II (1785). This is a brief history of the order, focusing on the history of shaping the garden composition, then revealing the main problems of its conservation, vegetation and garden composition research, and in consequence the restoration ideas for the gardens.

Key words: Sisters of the Immaculate, Nowy Sącz, monastery gardens